Papers «SCIENTIA», (July 15, Berlin (Germany). Berlin: European Scientific Platform. S. 52-53. [in Ukrainian]

5. Laputin, A. M., Nosko, M. O., Kashuba, V. O. (2001). Biomekhanichni osnovy tekhniky fizychnykh vprav: posibnyk [Biomechanical basics of exercise technique]. Kyiv: Naukovyi svit. 201 s. [in Ukrainian]

6. Lashko, R. Y. Metodyka vykladannia predmeta «Biolohichna kibernetyka» u vyshchii shkoli u svitli vymoh Bolonskoho protsesu [Methods of teaching the subject "Biological cybernetics" in higher education in the light of the requirements of the Bologna process]. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. S. 175–185. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6104/11/pdf24_merged-176-198.pdf [in Ukrainian]

7. Nosko, M. O., Arkhypov, O. A. (2011). Biometriia rukhovykh dii liudyny: monohrafiia [Biometrics of human motor actions]. Kyiv; Chernihiv: Slovo. 216 s. [in Ukrainian]

8. Rybak, O. Yu. (2002). Konspekt lektsii z biomekhaniky: metod. posibnyk dlia studentiv [Synopsis of lectures on biomechanics]. IFK. Lviv: LDIFK. 77 s. [in Ukrainian]

9. Fedoniuk, Ya. I., Mytskan, B. M., Popel, S. L. ta in. (2007). Funktsionalna anatomiia: pidruchnyk [Functional anatomy]. Ternopil: Navchalna knyha. 552 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПАЙКУШ Маріанна Андріївна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри біофізики Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Наукові інтереси: проблеми інтеграції природничо наукових дисциплін із фаховими під час підготовки майбутнього лікаря.

ГАВРИЛЮК Маріанна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка.

Наукові інтереси: історія педагогіки; порівняльна педагогіка; професійний розвиток педагогів; проблеми викладання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах.

КОВАЧ Аттіло Іштванович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інженерії, технології та професійної освіти Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми методики викладання біології, викладання інтегрованих курсів з природничих дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PAIKUSH Marianna Andriivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Biophysics Department Danylo Halytskyi Lviv National Medical University.

Scientific interests: problems of integration of natural scientific disciplines with professional ones during training of the future doctor.

HAVRYLIUK Marianna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Languages Department Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: history of pedagogy; comparative pedagogy; professional development of teachers; problems of teaching foreign languages in higher technical educational institutions.

KOVACH Attilo Ishtvanovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Engineering, technology and professional education Mukachevo State University.

Scientific interests: current problems of the methodology of teaching biology, teaching integrated courses in natural sciences.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2024 р.

УДК 811.161.2’34+37.016:378
DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-286-291

ПИСКАЧ Ольга Дмитрівна –
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3858-6823
e-mail: olha.pyskach@uzhnu.edu.ua

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ І ФОНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Освітня діяльність передбачає не просто засвоєння знань, а формування вмінь і навичок їх практичного застосування, що і є запорукою ефективного навчання. Сучасний розвиток лінгводидактики характеризується новими підходами до визначення мети і завдань курсу фонетики і фонології у вищій школі, адже здобувач освіти повинен не лише опанувати теоретичні аспекти різних фонетичних явищ і процесів, але й усвідомити закономірність їх причинно-наслідкової реалізації на практиці, тобто в мовленні.

У статті проаналізовано ефективні методи і прийоми навчання фонетики і фонології української мови на першому курсі закладу вищої освіти. Авторка приділила окрему увагу проблемним питанням розрізнення звука і фонеми, класифікації голосних і приголосних, розпізнавання звукових змін (асиміляції) і запропонувала методичні шляхи їх вирішення.

Серед основних методів навчання фонетики і фонології української мови у вищій школі виокремлено такі: пояснювально-ілюстративний, метод евристичної бесіди, метод роботи з підручником, метод спостереження за мовним матеріалом, фонетичний аналіз, мозковий штурм, метод Кіплінга та ін. Кращому засвоєнню курсу сприятимуть і міжпредметні зв’язки з анатомією, фізикою, логопедією, діалектологією тощо. Найбільш ефективною для студентів-першокурсників є очна форма навчання, однак, виходячи з об’єктивних реалій сьогодення, вона повинна супроводжуватися активним залученням дистанційних засобів репрезентації інформації (текстової, графічної, анімації, відео, аудіо). Використання сучасних інформаційних технологій навчання (Moodle, Google Meet, Google Classroom, Zoom) урізноманітнює й полегшує освітній процес.

Зроблено висновок, що з огляду на об’єктивні реалії сучасної лінгводидактики під час викладання фонетики і фонології у вищій школі необхідно залучати нові інформаційні технології, застосовувати міжпредметні зв’язки, активні й інтерактивні методи навчання, мотивувати здобувачів освіти цікавими творчими й пошуковими завданнями, конкурсами, спонукати до індивідуальної та групової роботи.

Ключові слова*: українська мова, фонетика, фонологія, лінгводидактика, метод, прийом, звук, фонема, асиміляція, вища школа.*

PYSKACH Olha Dmytrivna –
Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Ukrainian Language
Department Uzhhorod National University
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3858-6823
e-mail: olha.pyskach@uzhnu.edu.ua

EFFECTIVE METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING PHONETICS AND PHONOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION

Educational activities involve the acquisition of knowledge and the formation of skills and abilities to apply them in practice, which is the key to effective learning. The modern development of linguodidactics is characterized by new approaches to defining the purpose and objectives of the course of phonetics and phonology in higher education, because the student should not only master the theoretical aspects of various phonetic phenomena and processes but also realize the regularity of their cause-and-effect implementation in practice, i.e. in speech.

The article analyzes the effective methods and techniques of teaching phonetics and phonology of the Ukrainian language in the first year of higher education. The author paid special attention to the problematic issues of distinguishing between sound and phoneme, classifying vowels and consonants, recognizing sound changes (assimilation), and suggested methodological ways to solve them.

Among the main methods of teaching phonetics and phonology of the Ukrainian language in higher education are the following: explanatory and illustrative, heuristic conversation, textbook method, method of observing language material, phonetic analysis, brainstorming, Kipling method, etc. Interdisciplinary connections with anatomy, physics, speech therapy, dialectology, etc. will also contribute to better learning of the course. The most effective form of education for first-year students is full-time, but, based on the objective realities of today, it should be accompanied by the active use of remote means of information representation (text, graphics, animation, video, audio). The use of modern information technologies (Moodle, Google Meet, Google Classroom, Zoom) diversifies and facilitates the educational process.

It is concluded that given the objective realities of modern linguodidactics when teaching phonetics and phonology in higher education, it is necessary to involve new information technologies, apply interdisciplinary connections, active and interactive teaching methods, motivate students with interesting creative and search tasks, competitions, and encourage individual and group work.

***Key words**: Ukrainian language, phonetics, phonology, linguodidactics, method, technique, sound, phoneme, assimilation, higher education*.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пандемія COVID-19 та ганебний напад Росії на Україну стали причиною суттєвих змін як у суспільному житті, так і в системі освіти нашої країни. Перед педагогами постала важлива проблема опанування новітніх технологій, цифрових інструментів та найбільш ефективних методів і прийомів дистанційного навчання. Особливо важко довелося представникам гуманітарної, зокрема філологічної, сфери професійної діяльності, адже не всі вони володіють досконало цифровими технологіями. Незважаючи на постійну увагу вчених-методистів до проблеми викладання фонетики й орфоепії в закладах середньої освіти, все ж таки лінгводидактичний вектор фонетики і фонології у виші потребує пильнішої уваги, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку лінгводидактики характеризується новими підходами до визначення мети навчання, яка є чи не найважливішою категорією методики мови. Ідеться не лише про засвоєння знань, а й про формування й розвиток «*мовної особистості* – людини, яка виявляє високий рівень мовної, мовленнєвої *компетенції*» [7, с. 192]. Уживані в теорії та практиці навчання терміни *компетентність* і *компетенція* витлумачені в словниках однаково, як «добра обізнаність із чим-небудь» [9, с. 307]. Однак сучасні педагоги намагаються їх не ототожнювати: компетенція – сукупність особистісних якостей (знань, умінь, навичок, способів діяльності), пов'язаних із відповідним колом предметів і процесів, необхідних для продуктивної дії, а компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що містить особистісне ставлення до предмета діяльності [1, с. 197]. Певна логіка тут є, адже важливо не просто мати певні знання, але й уміти застосовувати їх на практиці – це і є запорука ефективного навчання.

Особливо виразно простежуємо тісний зв'язок між теорією й практикою на прикладі фонетики – однієї з найдавніших наук, що має справу з фізичною субстанцією – звуком. Оскільки всі без винятку мовні одиниці знаходять своє вираження саме у звуковій матерії, то фонетика (як мовний рівень) є необхідним, невід'ємним складником усієї мовної системи як плану вираження, так і плану змісту [10, с. 762]. Сьогодні предмет фонетики як окремої лінгвістичної дисципліни значно розширився: вона вивчає не тільки звук як найменший сегмент мовленнєвого потоку, а й взаємодію звуків, їх модифікації, наголос, інтонацію.

Методика викладання фонетики в закладах освіти постійно перебуває в полі зору педагогів-науковців, які присвятили цій проблемі сотні статей і десятки монографій. Слід виділити передусім дослідження С. Дорошенка, Н. Тоцької, Л. Мацько, А. Медушевського, Г. Передрій, Л. Симоненкової, Н. Шкуратяної, І. Ющука, С. Карамана, З. Бакум, М. Микитин-Дружинець, В. Коваль, Н. Босак та ін.

У монографії З. Бакум «Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії» обґрунтовано сучасні підходи (компетентнісний, системний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний) та принципи (загальнодидактичні, лінгводидактичні, специфічні) у навчанні

фонетики; розроблено систему роботи, спрямовану на формування компетенцій старшокласників (мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну) у процесі поглиблення, узагальнення та систематизації знань із фонетики; репрезентовано низку ефективних методів навчання, систему вправ, інноваційних технологій, що забезпечує всебічну підготовку майбутнього фахівця [1].

У кандидатській дисертації Н. Босак детально проаналізовано фонетико-орфоепічну компетенцію студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів південно-східного регіону України [2]. Фонетико-орфоепічна компетенція, за Н. Босак, «утворення у вигляді ієрархічно побудованої системи, піраміду змістових одиниць якої складають такі компоненти, як фонетичні знання, фонетичні навички (з членуванням на слухо-вимовні й акцентно-інтонаційні) і завершують фонетичні вміння» [3, с. 40]. Дослідниця розгладає настановно-корективний, теоретико-практичний та увиразнювально-дослідницький етапи формування фонетико-орфоепічної компетенції.

Мета статті – аналіз ефективних методів і прийомів навчання фонетики і фонології української мови у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Курс фонетики і фонології в межах навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» студенти спеціальності 014 Середня освіта спеціалізації 014.01 Українська мова і література слухають після опанування ними лексикології й фразеології, що цілком умотивовано. Метою і завданнями курсу є теоретичне і практичне вивчення фонетичної системи сучасної української мови; оволодіння фонетичними та ін. нормами сучасної української літературної мови і усвідомлення тенденцій їх розвитку; формування умінь і навичок виконувати фонетичний, фонологічний, орфоепічний, графічний та орфографічний аналіз тексту; розвиток здібностей до практичного застосування знань із фонетики і фонології у різних галузях діяльності.

Ключовими проблемами курсу є розрізнення звука (алофона) і фонеми, класифікація голосних і приголосних фонем та їх звукових виявів, різновидів алофонів фонем, розуміння й пояснення різних типів звукових змін, живих та історичних чергувань, орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Здобувач освіти повинен не просто засвоїти теоретичні аспекти різних фонетичних явищ і процесів, але й усвідомити закономірність їх причинно-наслідкової реалізації на практиці, тобто в мовленні.

Як відомо, учнів і студентів, які народилися після 2000 року, називають цифровим поколінням, Z-поколінням, бо вони зазнали значного впливу комп'ютерних технологій та інтернету, що кардинально відрізняє їх від інших вікових груп. Це переважно візуали, у яких слабка концентрація уваги, нетривка пам'ять, низький рівень емпатії. На думку вчених-методистів, такі учні потребують нового підходу педагогів, щоб процес навчання став ефективнішим [11, с. 213–214]. Тому взаємозалежні, логічно вмотивовані й прикладні аспекти фонетичної науки їм опанувати не так легко.

Важливу роль у формуванні фонетико-орфоепічної компетенції першокурсників відіграють ефективні методи і прийоми навчання, серед яких – добре апробований у лінгводидактиці *пояснювально-ілюстративний метод*. На нашу думку, теоретичний матеріал із фонетики і фонології на кожній лекції доречно висвітлювати у вигляді відеопрезентацій (у програмах *Canva* чи *Power Point*) із використанням таблиць, малюнків, схем, різноманітних ілюстрацій, вести постійний діалог із аудиторією й активно залучати *метод евристичної бесіди*, яка розвиває логічне мислення і встановлює зв'язок уже засвоєного матеріалу з наступним. У сучасних умовах, вважаємо, варто поєднувати лекційний виклад із практичними завданнями, тобто використовувати методику тренінгу як форми активного навчання. Адже класична університетська лекція, популярна колись, зараз втратила актуальність, бо текст або відеоформат її можна надіслати студентам чи завантажити на освітні платформи наперед.

На нашу думку, зміст фонетичних одиниць слід розкривати студентам-філологам тільки в тісному зв'язку з поняттями фонології на перших же лекціях. Не варто розмежовувати фонетику і фонологію. Під час ознайомлення майбутніх учителів української мови з базовими поняттями курсу (звук, фонема) викладач завжди повинен проводити паралелі зі шкільною методикою, оскільки про фонему як найменшу одиницю звукової будови мови, здатну розрізнювати й розпізнавати значущі одиниці – морфеми, а через них і слова, студенти зовсім не знають або знають дуже мало. Їм у 5 класі (адже саме тоді цей курс викладають поглиблено) говорили про звуки мови (а це і є фонеми) і звуки мовлення (звуки, алофони). У шкільній лінгводидактиці під звуком розуміють «найменшу одиницю мови та мовлення» [5, с.72], тобто ототожнюють звук і фонему. Автори методичних вказівок для вчителів зрідка оперують терміном «фонема», проте нічого відмінного в ньому від терміна «звук» вони не вбачають. На це вказує такий запис: «звук (фонема)...», до якого вдаються укладачі різних методичних рекомендацій, виданих на допомогу вчителям початкових і середніх класів. Тим часом укладачі посібників і підручників для середньої школи безпідставно вводять у методичний обіг окремі положення фонології як учення про фонему, що насторожує. Стосується це, по-перше, тлумачення терміна «фонема» і, по-друге, висвітлення одного з протиставлень у системі приголосних – розрізнення за твердістю / м'якістю. Слушні міркування з приводу неоднозначного розуміння деяких питань фонетики в школі висловив ще 1990 р. С. Дорошенко в статті «Звуки чи фонеми вивчають учні?» [4].

Пояснюючи сутність фонеми, застосовуємо *метод роботи* зі шкільним *підручником*, у якому сказано, що в українській мові (на нашу думку, варто було б додати «літературній», бо в діалектах їх більше) є 38 звуків (6 голосних і 32 приголосні) [5, с. 73]. Щоб спонукати студентів думати й самостійно усвідомлювати чітку різницю між

фонемою і звуком, застосовуємо *проблемний метод* і ставимо провокативне питання: хіба це правильно? А куди ж поділися напівпом'якшені (у школі донедавна розглядалися як пом'якшені) чи довгі приголосні звуки, нечіткі голосні та ін.? Наприклад: *вчишся* [*ўчи́с':а*], *пісня* [*п'іс'н'а*], *життя* [*жи^{є}т':á*], *зозуля* [*зо^{у}зу́л'а*]. Після кількох яскравих прикладів стає зрозуміло, що йдеться про 38 фонем, а не звуків, останніх же набагато більше, і рахувати їх, напевно, немає сенсу. Метод квазіомонімії – ефективний засіб для розуміння фонематичності певного звука. Квазіоміоніми (несправжні омоніми) – слова з різним значенням, що відрізняються тільки одним звуком. Наприклад, */m/, /д/, /з/, /с/* – різні фонеми, бо вони розрізняють слова *там – дам, казка – каска* і т.ін. Студенти охоче підбирають квазіомонімічні відповідники під час лекції чи практичного заняття. Подібні завдання рекомендують і розробники шкільних підручників.

Найважливішим питанням, від успішного засвоєння якого залежить розуміння механізмів живих фонетичних змін, що безпосередньо втілені в орфоепічних нормах сучасної української літературної мови, є класифікація голосних і приголосних фонем і їх звукових виявів. Педагогічний досвід переконує: якщо студент не розуміє класифікації звуків, то він не опанує й механізмів їх взаємодії, а той, хто не усвідомлює законів звукових модифікацій, – не знає й фонетики – непростої, але цікавої науки, що є фундаментом складної мовної системи. На неповноту і поверховість шкільної класифікації приголосних звуків неодноразово звертав увагу І. Ющук у статтях «Шлях до пізнання мови: про викладання рідної мови в 5 класі», «Наукові засади вивчення фонетики в школі», «Правила в підручнику з рідної мови (за підручниками для 5 класу)» та ін.

На нашу думку, недосконаліть шкільної класифікації приголосних звуків є у виші своєрідним гальмівним бумерангом, що ускладнює розуміння й засвоєння студентами цього ключового питання. Зокрема, вони часто плутають *дзвінкі* й *сонорні* (у школі до 2022 р. сонорні відносили до дзвінких, хоча зараз їх і виділяють окремо, однак сонорними не називають [5, с. 79]). Тоді як учні зрозуміють принцип такого поділу – співвідношення голосу і шуму? Чи не краще було б виділити *шумні* (які утворюють кореляційні пари за дзвінкістю й глухістю) та *сонорні*? Адже в *сонорних* звуках голос переважає над шумом, у *дзвінких* – шум над голосом, а *глухі* – це звуки, в основі яких лежить лише шум. Це просто й зрозуміло. Для засвоєння фонетичних змін важливо знати, що сонорні звуки (за незначними винятками, особливо в діалектах) не беруть участі в асиміляційних процесах.

Ефективному засвоєнню класифікації звуків сприятимуть міжпредметні зв'язки з анатомією (артикуляційні параметри звуків), фізикою (їх акустичні особливості), логопедією, діалектологією тощо. Відомо, що в основі класифікації голосних і приголосних лежать три принципи: функціональний, артикуляційний, акустичний. Поділ приголосних на *губні*, *язикові* й *глоткові* ґрунтується на дії активних і пасивних мовленнєвих органів при утворенні фокуса артикуляції звука. Виокремлення *зімкнених, щілинних і дрижачих* приголосних *за способом творення шуму* враховує характер перепони, що утворюється між активними й пасивними мовними органами. *Палаталізація* звуків, або пом'якшення, виникає внаслідок додаткового підняття передньої і середньої спинки язика в напрямку до твердого піднебіння. Виділення кореляційних пар *шиплячих* і *свистячих* базується на акустичному враженні. Щоб студенти легко зрозуміли і запам'ятали класифікаційні групи, викладач може залучати елементи інтегрованого навчання, наприклад, апелюючи до логопедії й наводячи поширені випадки дефектного мовлення (ринофонію (гугнявість), сигматизм (шепелявість), гаркавість тощо) із використанням відеороликів, малюнків, схем тощо. Демонстрація прикладних переваг фонетики сприятиме підвищенню до неї інтересу в здобувачів освіти, адже розуміння артикуляційно-акустичних особливостей конкретних звуків дуже важливе для наступного етапу вивчення дисципліни – різних типів звукових змін.

Пожвавлюють виклад класифікації голосних і приголосних паралелі не тільки з іншими мовами, але й із сучасними українськими говорами, оскільки в третьому семестрі філологи вивчають складну й важливу дисципліну «Українська діалектологія». Тому, на нашу думку, вже на першому курсі повинні розрізняти кількісний і якісний склад фонем у літературній мові і діалектах, розуміти сутність дифтонгів, причину «укання» та його види. Студенти – носії різних українських говірок – самостійно знаходять ці відмінності, характеризуючи особливості вимови дорсально-палатальних [*з$^{ож'}$*], [*с$^{ш'}$*], препалатального [*л^{о}*], наводячи діалектні звуки [*ы*], [*ы^{о}*], [*ў*], відсутні в літературній мові. Звичайно, допоможуть запам'ятати класифікацію приголосних і відомі мнемонічні фрази, запропоновані І. Ющуком чи іншими методистами: 1) сонорні – «***ми винили рій***»; 2) дзвінкі – «***буде гоже ґедзю в джазі***»; 3) глухі – «***усе це кафе «Птах і чаша***»; 4) губні – «***мавпа Буф***»; 5) піднебінні: «***Рою, ще їжджу***»; 6) задньоротові: ***хуґа гука***; 7) зубні – «***де ти з'їси ці лини***» (бракує тут лише приголосного ***дз***); 8) шиплячі – «***ще їжджу***»; 9) свистячі – «***сце їздзу***» [12, с. 87]. Студенти охоче придумують і власні мнемонічні фрази, не менш дотепні і вдалі.

Основою курсу фонетики у вищій школі є вивчення звукових змін, особливо асиміляції (уподібнення), що належить до найпродуктивніших модифікацій приголосних і зумовлює більшість орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Викладач повинен враховувати новітні дослідження в галузі фонетики й активно впроваджувати їх у лінгводидактичну діяльність. Якщо проаналізувати навчальні посібники й підручники для вишів, то, на нашу думку, питання асиміляції в них потребує більш поглибленої уваги. Нам імпонує думка І. Савченко, яка це явище обстежила детально і, спираючись на погляди Г. Передрій, запропонувала асиміляцію за артикуляційно-акустичними ознаками диференціювати на *чисту* (коли змінюється тільки

одна ознака звука) і *змішану* (змінюються дві й більше ознаки). До випадків *чистої* асиміляції належать такі: за дзвінкістю; за глухістю; за місцем творення; за способом творення; за палатальністю (м'якістю). *Змішана* асиміляція – за місцем творення і глухістю; за місцем творення і палатальністю; за місцем і способом творення; за способом творення і палатальністю; за місцем, способом творення та дзвінкістю; за глухістю і палатальністю тощо [8, с. 102].

Ми вже кілька років поспіль упроваджуємо на практиці саме таке розуміння асиміляції й класифікуємо її за 5 ознаками: 1) за напрямом (регресивна – наступний звук впливає на попередній: вокзал [*вогзáл*]; прогресивна – попередній звук впливає на наступний: *бъчела → бчела → бджола*); 2) за наслідком (повна – звук повністю уподібнюється іншому: *бавишся [бáвис':а]*; неповна – відбувається часткове уподібнення одного звука іншому: *боротьба* [*бород'бá*]); 3) за контактом (контактна – уподібнення суміжних звуків: розчин *[рóжчи^{е}н]* і *[рóшчи^{е}н]*; дистантна – уподібнення двох звуків, між якими є інші: *шипчина → шипшина*); 4) за фіксацією на письмі (фіксована: *дъхнути → дхнути → тхнути, /зписати/ → списати*; нефіксована: *смужці [смýз'ц'і]*); 5) за артикуляційно-акустичною ознакою (чиста: *зсадити [с:адúти^{е}]* – за глухістю; змішана: а) *зцідити [с'ц'ідúти^{е}]* – за глухістю і м'якістю; б) *Лесьчин [лéшчи^{е}н]* – за місцем творення і твердістю; в) *брюнетці [бр'унéц':і]* – за способом творення і м'якістю і т. ін.).

Вважаємо, що є всі підстави виокремити ще *взаємну* асиміляцію, яка передбачає накладання регресивної асиміляції на прогресивну (переважно охоплює дієслівні форми на *-ться*): *сміється – /смійéт'с'а/ – [с'м'ійéц':а]*. Спостерігаємо цікаві й рідкісні випадки так званої *ланцюжкової* асиміляції: *екзгумація [егзгумáц'ійа]* – спочатку глухий *[с]* під впливом дзвінкого *[г]* змінюється на *[з]*, а той уже одзвінчує *[к]*.

Як відомо, асимілятивні процеси в мовленні можуть виникати і внаслідок консонантного спрощення. Причинно-наслідкові зв'язки між явищами кількісного характеру (спрощення в групі приголосних) та якісного (уподібнення приголосних) репрезентують такі три різновиди асиміляції: 1) за палатальністю: *гітаристці [г'ітарúс'ц'і]; шахістці [шах'íс'ц'і], студентці [студéн'ц'і]*; 2) за дзвінкістю: *шістдесят [ш'ізде^{и}с'áт]*; 3) за місцем творення: *невістчин [не^{и}в'íшчи^{е}н]*.

Для закріплення теоретичного матеріалу студентам варто пропонувати різнотипні завдання – від тестів 1, 2, 3 рівня до транскрибування слів, речень і цілих текстів, адже в останніх важливо відстежувати асиміляції в межах тактів: *наш сад [нас:áд]*, *кіт біг [к'íдб'іг], хоч би* [*хóджби*], *плач цей* [*плáц:ей*] і т. ін. Відомі цитати з художніх творів також сприяють кращому розумінню й швидкому засвоєнню асиміляційних процесів та формуванню стійких орфоепічних норм: *Сміх буде, плач буде перламутровий [см'ігбуде^{и} / плáджбуде^{и} пе^{и}рламýтровий]* (П. Тичина).

В одному з варіантів контрольної чи самостійної роботи можна, зокрема, запропонувати такий уривок для виразного прочитання, транскрибування й коментування: *З чого починається любов до отчого краю?... Звідки й коли приходить ця любов до рідної землі? Звідки ця любов, ця ніжність, ця несамовитість сьогодні, в теплий серпневий день? Коли, здається, вириваючи на грядці чорнобривець, вириваєш не квітку, а своє власне серце з грудей, та й так і несеш його, закривавлене, в руці...* (Є. Гуцало). У наведеному тексті є 8 випадків асиміляцій, які студентам необхідно детально пояснити: *з чого, починається, отчого, ніжність, несамовитість, сьогодні, здається, грядці.*

Високий рівень володіння фонетичними компетентностями демонструють здобувачі освіти, котрі вільно транскрибують складні з мовленнєвого погляду речення й тексти, розпізнають і пояснюють у них різні види асиміляцій і характеризують їх за 5 ознаками. Після успішного засвоєння асиміляції студенти не тільки знатимуть правила української літературної вимови приголосних, але й володітимуть важливими орфоепічними навичками.

Як слушно зауважує О. Коваль, «формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічного фаху є складним поетапним процесом науково-пізнавальної і практичної діяльності» [6], а тому вимагає застосування різноманітних методів і прийомів. На практичних заняттях із фонетики і фонології ефективними є *метод спостереження* за мовним матеріалом, *фонетичний аналіз* та інтерактивні методи навчання, зокрема *мозковий штурм*, *метод Кіплінга* та ін. Здобувачів вищої освіти необхідно мотивувати до навчання, викликати в них інтерес цікавими *творчими* і *пошуковими* завданнями (наприклад, охарактеризувати засоби звукового увиразнення конкретного художнього тексту; самостійно придумати скоромовки й чистомовки; знайти в художньому уривку випадки асиміляції й дисиміляції й охарактеризувати їх), *конкурсами* (на краще читання скоромовок, декламування поезії), *проєктами* (підготувати мовленнєвий портрет журналіста, артиста чи політика) тощо, спонукати до індивідуальної та групової роботи.

З огляду на об'єктивні реалії сьогодення під час викладання фонетики і фонології на першому курсі у вищій школі найбільш ефективною формою навчання вважаємо очну, однак із активним залученням дистанційних засобів репрезентації інформації (текстової, графічної, анімації, відео, аудіо). Переваги очного навчання для майбутніх педагогів відчутні, адже їм треба долати різноманітні психологічні бар'єри комунікації, щоб стати справжніми професіоналами.

Використання сучасних інформаційних технологій навчання значно полегшує роботу викладача і робить її продуктивнішою. Зокрема, LMS Moodle містить значну кількість інтерактивних елементів, які орієнтовані на постійну взаємодію між учасниками навчального процесу (анкета, опитування, заняття, форум, завдання, тест тощо). Завдяки простоті використання, ефективності організації

інформаційного простору, інтерактивності, надійності LMS Moodle дозволяє організувати засвоєння матеріалу так, щоб форми навчання відповідали меті й завданням конкретних занять. У складних умовах сьогодення є також можливість дистанційно здобувати, закріплювати й оцінювати знання у форматі відеоконференцій із використанням сервісу відеотелефонного зв'язку Google Meet, Google Classroom, Zoom та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, освітня діяльність передбачає не просто засвоєння знань, а й формування вмінь і навичок їх практичного застосування, що і є запорукою ефективного навчання. Це яскраво доводить фонетика – чітка й раціональна структура, підпорядкована логічним внутрішнім законам, тісно пов'язаним між собою. З огляду на об'єктивні реалії сучасної лінгводидактики під час викладання фонетики і фонології у вищій школі необхідно залучати нові інформаційні технології, застосовувати міжпредметні зв'язки, активні й інтерактивні методи навчання, мотивувати здобувачів освіти цікавими творчими й пошуковими завданнями, конкурсами, спонукати до індивідуальної та групової роботи.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розроблення та впровадження ефективних інноваційних методів і прийомів навчання фонетики й фонології в закладах вищої освіти на засадах компетентнісного підходу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. 338 с.

2. Босак Н. Ф. Формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів південно-східного регіону України: дис… канд. пед. наук: 13.00.02; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 259 с.

3. Босак Н. Ф. Етапи і стадії формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічного фаху. *Наука і освіта*. № 10. 2014. С. 39–42.

4. Дорошенко С. І. Звуки чи фонеми вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.

5. Заболотний О., Заболотний В. Українська мова: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2022. 240 с.

6. Коваль В. О. Методика формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів-словесників ВНЗ. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1722/1/Metod_form_fonet-orfoep_komp_stud-sloven_VNZ.pdf

7. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.

8. Савченко І. С. Фонетика, орфоепія і графіка сучасної української мови: навч. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 184 с.

9. Словник української мови: У 20 томах. Київ, 2016. Т.7. 911 с.

10.Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. [2-ге вид., випр. і доп.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

11.Шах К. М., Зарішняк І. М. Особливості навчання покоління Z. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Т. 2. Вип. 11. Вінниця, 2019. С. 212–217.

12.Ющук І. П. Українська мова в школі: методичні поради для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 256 с.

REFERENCES

1. Bakum, Z. P. (2008). Teoretyko-metodychni zasady navchannia fonetyky ukrainskoi movy v himnazii [Theoretical and methodological principles of teaching the phonetics of the Ukrainian language in the gymnasium]: monohrafiia. Kryvyi Rih: Vydavnychyi dim. 338 s. [in Ukrainian]

2. Bosak, N. F. (2003). Formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv filolohichnykh fakultetiv vyshchykh navchalnykh zakladiv pivdenno-skhidnoho rehionu Ukrainy [Formation of phonetic and orthoepic competence of students of philological faculties of higher educational institutions of the southeastern region of Ukraine]: dys… kand. ped. nauk: 13.00.02; Pivdennoukrainskyi derzh. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. Odesa. 259 s. [in Ukrainian]

3. Bosak, N. F. (2014). Etapy i stadii formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv filolohichnoho fakhu [Phase and stages of formation of phonetic and orthoepic competence of philological students]. Nauka i osvita. № 10. S. 39–42 [in Ukrainian]

4. Doroshenko, S. I. (1990). Zvuky chy fonemy vyvchaiut uchni? [Are pupils learning sounds or phonemes?] Movoznavstvo. № 2. S. 46–49 [in Ukrainian]

5. Zabolotnyi, O., & Zabolotnyi, V. (2022). Ukrainska mova [Ukrainian language]: pidruch. dlia 5-ho kl. zakl. zah. sered. osvity. Kyiv: Heneza. 240 s. [in Ukrainian]

6. Koval, V. O. Metodyka formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv-slovesnykiv VNZ [The method of formation of phonetic and orthoepic competence of philological students of universities]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1722/1/Metod_form_fonet-orfoep_komp_stud-sloven_VNZ.pdf [in Ukrainian].

7. Praktykum z metodyky navchannia ukrainskoi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh: modulnyi kurs [Workshop on methods of teaching the Ukrainian language in general educational institutions: modular course]: posibnyk dlia studentiv ped. universytetiv ta instytutiv (2011) / kol. avtoriv za red. M. I. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit. 366 s. [in Ukrainian]

8. Savchenko, I. S. (2014). Fonetyka, orfoepiia i hrafika suchasnoi ukrainskoi movy [Phonetics, orthoepy and graphics of the modern Ukrainian language]: navch. posib. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho. 184 s. [in Ukrainian]

9. Slovnyk ukrainskoi movy (2016) [Dictionary of the Ukrainian language]: U 20 tomakh. Kyiv. T.7. 911 s. [in Ukrainian]

10.Ukrainska mova: entsyklopediia (2004) [Ukrainian language: encyclopedia] / redkol.: V. M. Rusanivskyi (spivholova), O. O. Taranenko (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in. [2-he vyd., vypr. i dop.]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. 824 s. [in Ukrainian]

11.Shakh, K. M., & Zarishniak, I. M. (2019). Osoblyvosti navchannia pokolinnia Z [Peculiarities of learning generation Z]. Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. T. 2. Vyp. 11. Vinnytsia. S. 212–217 [in Ukrainian]

12.Iushchuk, I. P. (2013). Ukrainska mova v shkoli: metodychni porady dlia vchytelia [Ukrainian language at school: methodical advices for the teacher]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 256 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПИСКАЧ Ольга Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Наукові інтереси: діалектологія, лінгвостилістика, культура української мови, лінгводидактика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PYSKACH Olha Dmytrivna – Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Ukrainian Language Department Uzhhorod National University.

Scientific interests: dialectology, linguistic stylistics, culture of the Ukrainian language, linguistic didactics.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2024 р.